

NADJA EL BEHEIRI

A censor tevékenységének büntetőjogi jellege

I. Bevezetés

Mommsen óta általánosan elfogadott az a nézet, miszerint a római censor tevékenysége az ún. *regimen morum* keretében nem sorolható a büntetőjog kategóriájába. Ugyanakkor nem tagadható, hogy a censor által kiszabott szankciókat az érintettek büntetésként élhették meg.¹

Zlinszky János a „Római büntetőjog” című kismonográfiájában a büntetőjog fogalom-meghatározását a szankció szempontjából kísérli meg. E szerint a polgári jogi szankció célja a jogellenes eredmény megszüntetése, ezzel szemben a büntetőjogi szankció az elkövető cselekvőre, illetve mulasztóra szab ki hátrányos következményeket.²

A censor intézkedéseinél az említett célokon túl a büntetésnek egy másik eleme került előtérbe. Azon keresztül, hogy a magisztratusok egy szenátort, egy lovagot, vagy kivételes esetekben egy egyszerű polgárt – általában a res publicának egy „minősített” tagját – szankcióval sújtottak, és az eseményt megfelelő publicitással látták el, megfogalmazták a közösség által elvárt magatartási normákat, és egyidejűleg a köztudatba is átültették azokat. Az ilyen jellegű szankciók, Pólay Elemér szavaival élve, ha nem is voltak azonosak a büntetésekkel, mégis nagyon közel álltak hozzájuk.³

¹ MANFRED NOWAK tanulmánya címében a büntető intézkedésekre utal. *Die Strafverhängungen der Zensoren*. Diss. Breslu, 1909.

² ZLINSZKY JÁNOS: *Római Büntetőjog*. 9. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.

³ PÓLAY ELEMÉR: A censori regimen morum és az ún. házi bírászkodás. *Acta Jur. et Pol. Szeged*, 1967, 3.

II.

1. Ami szerény tisztségként indult, a legmagasabb hivatal lett

Livius a censori tisztségnek bevezetéséről szóló beszámolójában, kezdetben szerény tisztségnek nevezi a censori hivatalt, amely azonban annyira megerősödött, hogy az erkölcsök és a római nép életmódja fölött felügyeletet gyakoroló intézménnyé vált.⁴ A censor az erkölcsfelügyeleten kívül még számos más feladatot is ellátott, azonban a tisztség magas tekintélyét a források egyértelműen a *regimen morum* keretében gyakorolt hatáskörrel hozzák összefüggésbe.⁵ Amikor a censori tisztség fejlődéstörténetét figyelemmel kísérjük, láthatjuk, hogy jelentősége az idők folyamán egyre jobban megnövekedett. A tisztség kialakulásában az egyes a hivatalt betöltő személyek meghatározó szerepet játszottak. A magisztratus feladatköre abban az ütemben nőtt, amelyben a történelem során egy-egy tehetséges államférfi bukkant fel, aki a hivatalát másoknál valamivel nagyobb küldetéstudattal látta el.⁶

Az első, ebben az értelemben meghatározó személyiség M. Furis Camillus censor volt Kr. e. 403-ban, akit Livius más összefüggésben *parens patriae conditorque alter urbis*nek nevezett.⁷ Camillus censorként, tevékenységét nem csak a pusztá népszámlására korlátozta, hanem egy újítást is bevezetett, melynek értelmében magasabb adó fizetésére kötelezte azokat, akik előrehaladott életkoruk ellenére nem éltek házasságban.⁸ Ezt az intézkedést azonban még nem lehet egyértelműen az erkölcsfelügyelet címszó alá sorolni,⁹ de ugyanakkor rögzíthetjük azt az esetet egy nagyon korai időkből származó példaként, amikor is a censorok hátrányos következmények kiszabása révén, a polgárokat római házasságban élésre kívánták buzdítani.

A következő kiemelt jelentőséggel bíró tisztségviselővel majdnem egy évszázaddal később találkozunk, Appius Claudius személyében. Appius Claudius censori működése nem csupán arról híres, hogy a via Appia építését vitte végbe, hanem az ő nevéhez kapcsolódik a Lex Ovinia meghozatala is, amely a *lectio*

⁴ Liv. 4,8,1 sk.: „*Idem hic annus censurae initium fuit, rei a parva origine ortae, quae deinde tanto incremento aucta est, ut morum disciplinaeque Romanae penes eam regimen, senatus aequumque centuriis decoris dedecorisque discrimen sub ditione eius magistratus, ius publicorum privatorumque locorum, vectigalia populi Romani sub nutu atque arbitrio eius essent*”.

⁵ Vö. Liv. 4,8; Liv. 40,46,1: „*Non obliti sumus, censores, vos paulo ante ab universo populo Romno moribus nostris praepositos esse, et nos a vobis et admoneri et regi, non vos a nobis debere*”. E beszédrészlet abban az összefüggésben hangzott el, hogy a két censort a kollegiális egység betartására szólították fel.

⁶ Ezzel kapcsolatban emlékezzünk Cicero szavaira, miszerint a res publica sok személy tehetőségére épül. Vö. Cic. de rep. 1,1: „*innumerabilis viros, quorum singuli saluti hiuc civitati fuerunt*”.

⁷ Liv. 7,1,10

⁸ Val. Max. 2,9,1.

⁹ Ezt teszi EBERHARD SCHMÄHLING: *Die Sittenaufsicht der Zensoren*. 16.

senatus-t a censor hatáskörébe utalta, és így a regimen morum-ot politikai eszközként vezette be. A Lex Ovinia lehetőséget biztosított arra, hogy egy senátort kizárjanak a *senatus*ból, ha életvitelét nem tekintették megfelelőnek.

Az első híres eset, amikor a censorok ezzel a lehetőséggel éltek C. Fabricius Luscinus hivatali idejéből származik. Fabricius Kr. e. 275-ben Q. Aemilius Papussal töltötte be tisztségét.¹⁰ Fabricius P. Cornelius Rufiniust azért zárták ki a *senatus*ból, mert 10 pond ezüstöt találtak nála. Ettől az időponttól kezdve erre az eseményre a római szerénységet ábrázoló jelképként számtalanszor hivatkoztak.

Az első alkalom, amikor a censorok nem csak senatorok, hanem lovagok ellen is felléptek, 252-re¹¹ tehető, amikor több mint négyszáz fiatal lovagtól elvették lovukat, és a legalacsonyabb osztályba taszították őket, mert azok a közmunkákhoz való hozzájárulásukat megtagadták. Érdekes momentum, hogy a censorok intézkedése a consulok felszólítására történt.

Rendkívül fontos még C. Flaminius censori tevékenysége is, annak ellenére, hogy az ő hivatali idejéből nem tudunk a regimen morum-mal kapcsolatos szankciókról. A *censura* fontossága a Lex Claudia de nave senatorum-ból ered, amely a senatornak és gyermekeinek megtiltja a hajók használatát. A tilalom indoklásaként azt hozzák fel, hogy *quaestos omnis patribus indecorus visus*.

Kétségtől az egyik leghíresebb censorként M. Porcius Catót ismerjük. Ő az idők változását felismerve, intézkedéseit szigorú hangnemben megtartott beszédekkel kísérte. Későbbi időkben a fiatalabbik Africanus említhető meg, aki mindenáron az ősök szigorához szeretett volna visszatérni, még kollégája véleményének elhanyagolása árán is.¹²

2. A censori tisztséggel kapcsolatos törvények

Annak bizonyítékául, hogy a censori tiszt – mint minden római közéleti pálya csúcspontját jelentő tisztség – egy hosszabb fejlődési folyamatnak volt az eredménye, az a tény is alapjául szolgál, hogy a tisztséggel kapcsolatban négy törvény ismeretes. Ez a római törvényhozási viszonyokhoz képest rendkívül magas számot jelent. A Lex Aemilia Mamercina (Kr. e. 434) a censori tisztség hivatali idejét határozza meg. A Lex Publilia Philonis de censore plebeio creando azt tartalmazza, hogy a két kolléga közül az egyiknek plebeiusnak kell lennie. A már említett Lex Ovinia a lectio *senatus*t utalja a censor hatáskörében. Végül a tisztség hanyatlása idejéből származik a Lex Clodia (Kr. e. 58), amely a censor

¹⁰ A legelső eset, amikor a censorok egy senátort a *senatus*ból kizárták, Kr. e. 307-ből származik. A censorok L. Annius-t a *senatus*ból zárták ki, mert feleségét a családi tanács meghallgatása nélkül eltaszította magától. Val. Max. 2.9.2.

¹¹ Ez évben M. Valerius Maximus és P. Sempronius Sophus töltötték be a censori tisztséget.

¹² Val. Max. 6,4,2: „*Qui cum haberet consortem censurae Mummium, ut nobilem, ita enervis vitae, pro rostris dixit se ex maiestate rei publicae omnia gesturum, si sibi cives vel dedissent collegam vel non dedissent*”.

büntető tevékenységét egy vádló fellépéséhez akarta kötni. A törvények részletes elemzése azonban túlmutatna jelen tanulmány keretein.

III. A censor által alkalmazott szankciók jellege

Pólay Elemér a censor által alkalmazott szankciókat társadalmi bojkottként határozta meg, amelyeket a tisztségviselő a rendelkezésére álló jogi eszközök segítségével szervezett meg.¹³ A fent leírtak értelmében a senatorokat kitzasztották a senatusból, a lovagoktól elvették állami lovukat, a polgárokat pedig alacsonyabb rendű tribusokba sorolták. Emellett még a censorok a polgárokat magasabb adófizetésre is kötelezheték.

A ránk maradt esetek azt mutatják, hogy a magisztrátusok a szankciók kiszabásakor a szankcióval sújtott személyt illetően és a büntetés jellegére vonatkozóan teljesen függetlenek voltak. E függetlenséggel szemben legfeljebb önkorlátozást gyakoroltak. Példaként említhető, hogy a fiatalabbik Africanus, mint censor, csak azért tekintett el egy hamis eskü miatti elmarasztalástól, mert saját magán kívül nem volt tanú az esetre és ő nem akarta egyben a vádló, a tanú és a bíró szerepét is vállalni.

Néhány olyan esetet is ismerünk, amikor egy néptribunus egy censori intézkedéssel kapcsolatban lépett fel, így a cannae-i csatával kapcsolatos bűnök megtorlása után, az egyik főbűnöző, Marcus Metellus néptribunusként szeretett volna bosszút állni a censorokon. Terve azonban a többi néptribunus vétőjoga következtében meghiúsult.

Szintén a cannae-i csata után a Szicíliába száműzött polgárok először a hivatalban lévő promagisztrátushoz fordultak, aki az ügyet a senatus hatáskörébe utalta. Végül a censorok döntését érvényben hagyták. Az eseteket megfigyelve, úgy tűnik, hogy bár a censorok által hozott döntés felülbírlata elvben nem lett volna kizárt, az érintett szervek sohasem éltek e lehetőséggel.

A Lex Clodiával Kr. e. 58-ban e függetlenséget kívánták korlátok közé szorítani, amely azonban a *regimen morum* jellegével nem volt összeegyeztethető, és így a törvény csak egyetlen hivatali ciklusban volt érvényben, majd eltörlésre került.

¹³ PÓLAY ELEMÉR: i. m.

NADJA EL BEHEIRI

DER STRAFRECHTLICHE CHARAKTER DER TÄTIGKEIT
DES ZENSOR

(Zusammenfassung)

Die Sanktionen, die der Zensor im Rahmen des sogenannten *regimen morum* verhängte, gehören zwar nicht in die Kategorie des Strafrechts. Es steht dennoch ausser Zweifel, dass sie von den Betroffenen als Strafe erlebt wurden. Ziel der von den Zensoren verhängten Sanktionen war es dadurch, dass sie ein bestimmtes Verhalten eines „qualifizierten“ Mitgliedes der *res publica* mit nachteiligen Folgen belegten und dem Vorfall eine entsprechende Publizität gaben, zur Formulierung eines allgemeinen Verhaltensstandards beizutragen.